

קצין וג'נטלמן

ישראל בודד על הספר "בר-לב" - ביוגרפיה מאת כרמית גיא.
הוצאת עם עובד, ספריית הפועלים העמותה להנצחת זכרו של רב-
אלוף חיים בר-לב, 1988

ישראל בודד

דוקטורנט בהיסטוריה
בעבר
קצין מחקר בכיר באמ"ן,
במחלקת היסטוריה ובאג"ת

לטעמי, את האיכות המיוחדת של הספר. אם זאת ראוי היה בספר מסוג זה לציין מראי מקומות ולצרף רשימת מקורות, ככל שניתן מבחינת הסיווג.

אף המגבלה, לכאורה, שהסופרת מצהירה עליה בגילוי לב, כי לא הייתה מעורה בתחום הידע הצבאי לפני שקיבלה על עצמה לכתוב את הספר, יש בה בעיניי יתרון מסוים. היא ניגשה לנושא בראייה רעננה, ללא דעות קבועות מראש, ולכן הגיעה להבנות חשובות ויצרה מסמך אנושי מרתק.

בכל מקרה, כאשר מדובר בהחלטות ובשיקול דעת ברמה האסטרטגית, לא ניתן לבטל את ערך הדברים בטענה של אי-בקיאות בסוגיות טקטיות ואופרטיביות, שהן משניות בערכן הכולל. בניסיון להתחקות אחר אישיותו של בר-לב היא מעמיקה לתוך הזיכרון הקולקטיבי שלנו ומעמתת אותנו מול "אמיתות גדולות", שלא נבחנו בעבר בבהירות מספקת, ומאירה באמפטיה את אזורי המשגה של החברה הישראלית ואת התמורות שעברה יחד עם עלייתו של בר-לב וירידת מעמדו הפוליטי לאחר מלחמת יום הכיפורים.

בבהירות רבה מצטיירים בספר קווי האופי הייחודיים של בר-לב, על עוצמתם וחולשותיהם. מראשית המסלול הצבאי שלו בפלמ"ח התבלט "יכידוני" (כפי שכונה עקב פציעה מכידון) ביכולת מקצועית-מבצעית להפעיל מסגרות צבאיות, להתמודד עם מצבים מדיניים וטקטיים סבוכים ובכשרון פיקוד והנהגה. הוא זכה למוניטין כמפקד השדה הטוב ביותר בצה"ל.

מבחינה אישית הוא נודע ביציבותו ובעקשנותו, ובהתנהגותו בלטה הצניעות והמשפחתיות. הוא לא נתפס לשיכרון החושים שאיפיין את צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים, ולכן נפקד מקומו מ"הילולת אלבומי הניצחון". תמיד העדיף לשקוע בעבודתו ולהתמיד בה בעקביות עד הרגע האחרון בתפקידו. עם זאת, לאחר שסיים תפקידו והעביר את השרביט, התרחק כדי שלא להפריע ליורשיו. קור רוחו ויכולתו להשרות ביטחון ואמון היו לשם דבר.

הוא היה נאמן לפקודיו ולמפקדיו ולא ניצל לטובתו את נקודות התורפה שנודעו לו. כך, למשל, גילה נאמנות אישית כלפי יצחק רבין במשבר שעבר עליו במלחמת ששת הימים.

לצד תכונות אלה היה חובב מרחבים ותנועה מהירה. הוא אהב לטוס ולרכוב על סוסים. הרכיבה על סוסים הייתה אהבתו הגדולה, והיא הסבה לו פציעות קשות. הוא אהב אמנות ומוסיקה

ספרים העוסקים במלחמות, בעלילות קרב ובמנהיגים צבאיים מסוגו של חיים בר-לב נכתבו בדרך כלל על-ידי אנשי צבא, או לכל הפחות על-ידי היסטוריונים צבאיים או עיתונאים הבקיאים בתחום זה. בספרות העוסקת בנושאים אלה בארץ לא נשמע במידה מספקת קולם של האזרחים. הציבור הרחב, הנושא בפועל בנטל שנות השירות הארוכות ומשלם בדמים, תרתי משמע, את מחיר המלחמות ואת מחיר השחיקה בתקופות ה"ביטחון השוטף" ביניהן, אינו נוטה לעיין ולעסוק במידה הראויה לחשיבת הנושא בהיסטוריה הצבאית הישראלית ופחות מכך באישים המרכזיים שקבעו את מהלכה.

הספר של כרמית גיא משמיע שני קולות, שלדעתי אינם נשמעים במידה מספקת למרות הנחיצות והחיוניות הקיימים בהם. הקול האחד הוא קולו של האזרח החושב, הבוחן בראייה צלולה את מעשיהם של מנהיגי הצבא מתוך ניסיון להבין את ההחלטות ואת המעשים. הקול האחר הוא קולם של המידע המוצק, שתועד על-ידי צה"ל ומערכת הביטחון, ושל המחקרים שנכתבו על בסיס מידע זה. שילוב שני קולות אלה יחד עם יישוריה המובהקים של כרמית גיא כסופרת וכחוקרת יוצר,

וידע גם ליהנות ממנעמי החיים.

במצבי מתח, מצוקה וחרדה הוא התגלה כמשרה נחישות ויכולת פעולה והתמודדות. כך עולה מפעולותיו במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים ומתפקידו כרמטכ"ל במלחמת ההתשה. השכלתו הייתה רחבה – ובתחומים השונים לחלוטין מהתחום הצבאי-ביטחוני שבו עסק בשירותו הצבאי. בארה"ב השלים בתוך שנתיים תואר שני בכלכלה ובמינהל עסקים, ובפאריז למד בבית-הספר למדעי המדינה.

הוא גילה אבירות ורוחב לב כלפי יריבים ומתנגדים לדעותיו. תכונה זו, יחד עם אנושיות חביבה, התגלו במערכות היחסים המורכבות שהיו לו עם ישראל טל (טליק), עם משה דיין, עם יצחק רבין ועם יריבו במרוץ לרמטכ"לות, עזר ויצמן. כאשר קיבל בר-לב את תפקיד הרמטכ"ל, ביקש מעזר ויצמן להישאר בתפקידו כראש אג"ם ונמנע מלאייש את תפקיד סגן הרמטכ"ל. עזר נשאר ועבד איתו במשך שנתיים.

אירוע מיוחד במינו, השופך אור על אישיותו של בר-לב, אירע בנובמבר 1964, כאשר ביקש טליק להוכיח את יכולתו של השריון לפגוע במטרות מרוחקות. בין השניים היו משקעים של חילוקי דעות על רקע אישי ומקצועי. באירוע זה שימשה התנהגותו של בר-לב מופת למתן גיבוי לחיילים. להלן תיאור האירוע:

"תקרית אחת שנכנסה לספרי ההיסטוריה של צה"ל בכלל ושל השריון בפרט אירעה בנובמבר 1964. אז ביקש טל להוכיח את יכולתו של השריון להשמיד מטרות, היינו את הטרקטורים הסוריים שעבדו בהטיית מי הירדן... בר-לב פיקפק ביכולתו של השריון לפגוע במטרות בטווח של שישה קילומטרים, וטל שיכנע אותו ואת הממונים עליו, הרמטכ"ל ושר הביטחון. ירה ופגע. הסורים עברו לעבוד בתוואי ההטיה בטווח של אחד-עשר קילומטרים מול כורזים. טל חישב והבטיח פגיעה, ושוב אמר בר-לב, שאין שום סיכוי לפגוע בטנקים בטווחים כאלה. הוויכוח

היה קשה, וידו של טל הייתה על העליונה. הסורים פתחו באש, וטל, ששימש תותחן טנק, ירה. במהלך התקרית נורתה אש על הכוח, ואחד המג"דים נפצע קשה.

"בתום התקרית לא ידעו השריונאים אם פגעו במטרות אם לא. רבין, הרמטכ"ל, עלה בקוצר רוח על המסוק לתל-אביב והורה לבר-לב להצטרף אליו במסוק. האנשים בשטח חשו כי נכשלו. לפתע נשמע ברשת הכללית קולו השקט והבוטח של בר-לב: 'אמור לחיילים שלך, שהם ביצעו את העבודה ברמה המקצועית הגבוהה ביותר. הודה להם בשמי והבע את הערכתי לכולם'. הוא אף לא הסתפק בהודעה בקשר, ירד במסוקו במקום, לחץ את ידו של טל, שבאותם ימים לא נמנה עם גדולי ידידיו, וחזר לתל-אביב. טל הנרגש פנה בדמעות אל מוסה פלד שעמד בסמוך ואמר: 'יש הרבה מפקדים, שאיתם אפשר ללכת לניחוחות. אבל אם הולכים לקרב שיש בו כישלון, אין כמו בר-לב שיעמוד בראש. והוסיף פלד: 'המקרה ההוא עשה לי פרפרים של התרגשות

בבטן. זו לא גינטלמניות, זו מנהיגות אמיתית ומצפון אמיתי של חייל. הוא עשה את זה בצורה המפוארת ביותר. כל מי שהיה שם בניסיון, קיבל שיעור בלתי רגיל של מתן גיבוי למפקדים ולחיילים...'. (עמ' 112-113).

גישתו העניינית והזנועה באה לידי ביטוי בשחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים. הוא הגיע לכותל המערבי עם עוזי נרקיס. הרב גורן תקע בשופר וחייב ונישק את בר-לב. במקום הייתה פלוגה דתית מהצנחנים, שהייליה התפללו ובכו מעוצמת הרגשות. אחרי 20 דקות חזר בר-לב לעבודתו ב"בור". כאשר הגיעו למקום משה דיין ויצחק רבין, בר-לב כבר לא היה, ומקומו נפקד מהצילום שנתר להיסטוריה.

נקודות התורפה של בר-לב הומחשו אף הן בספר. הוא לא גיבש לעצמו מרכז כוח אישי ופוליטי וגילה העדר רצון לעסוק בשתדלנות ובמשיכה בחוטים. מספר מצבים שתוארו בספר ביטאו נקודות תורפה אלה. ב-1952 מונה משה דיין לאלוף פיקוד הצפון ומינה את בר-לב לראש מטוה. כששאף להיות אלוף פיקוד צפון, ב-1954, עמדה לו לרועץ אי-השתייכותו למפא"י. משה דיין אמר לו גלויות: "אלוף פיקוד צפון צריך להיות בעברית פשוטה מפא"יניק...". (עמ' 83). אף שראה עצמו כאיש תנועת העבודה, לא היה חבר בשום מפלגה שהשתייכה למחנה זה. לתפקיד התמנה אסף שמחוני.

הוא נשאר איתן בגישתו גם כאשר התמודד על תפקיד הרמטכ"ל (לאחר יצחק רבין) ומול עזר ויצמן. הוא סירב בעקשנות לעשות מסע יחסי ציבור – כנגד עצת חבריו הטובים ביותר – בעוד שהתומכים במתחרהו פעלו לשכנע את לוי אשכול. "...אך חיים עמד בסירובו להפעיל קשיים פוליטיים. יזה לא בשבילי, אמר. ירמטכ"ל לא בוחרים, אלא ממנים, ואם הם ימנו איש לא נכון בגלל לובי, מגיע להם. אני לא מוכן לדבר עם איש...". (עמ' 115).

לבסוף החליט אשכול לקבל את החלטת רבין – לתת לוויצמן הזדמנות הוגנת להוכיח את עצמו ולדחות את ההכרעה בשנה. עזר ויצמן התמנה לראש אג"ם. חיים בר-לב נקלע לאחת משעותיו הקשות ביותר ובקושי שוכנע שלא לפרוש מצה"ל ולצאת ללימודים בצרפת.

עם זאת אין זה שיר הלל, כפי שקורה לעיתים בספרים מסוג זה. במקומות שבהן חשה הסופרת כי יש מקום לביקורת, היא אינה מסתירה אותה וגם אינה חוסכת בנימה אירונית. מן הספר עולה כי בוויכוחים הגדולים על מעמדו של השריון ערב מבצע סיני השתייך בר-לב למחנה "השמרני", שלא האמין ביכולת השריון להכריע קרב, אולם זמן קצר לאחר מכן קיבל על עצמו להקים חטיבת שריון חדשה (מילואים), שעתידיה הייתה להשתתף במבצע סיני, ואחר כך התמנה למפקד גיסות השריון, ובתפקידו זה הקנה לשריון את מעמדו המרכזי בחילות היבשה בצה"ל. במקום אחר היא מתייחסת בהרחבה להשכלות השליליות של מלחמת ההתשה על מוראל הצבא, לספקות ולגילויי המחאה

לטענתו של בר-לב, הוסיף צה"ל להסתמך על מערכות שנבנו בזמנו כרמטכ"ל, אך לא הפעיל אותן כנדרש.

בספר הובאו גם טיעוני המתנגדים לבר-לב. כרמית גיא ציטטה את דעתו של מתי פלד, ראש אג"א לשעבר, ולפיה אנשי הצבא, כאשר נצמדו לקו המים, שיעבדו את שיקול דעתם המקצועי לשאיפות המדינאים, ובכך שגו. לדעת מתי פלד, היה עליהם להסביר כי מבחינה צבאית לא הייתה כל אפשרות לממש יעד זה. ומה הייתה עמדתו של בר-לב? "ליוויכו זה נמנע בר-לב להיכנס, בנימוק שבהיותו איש צבא לובש מדים נאסר עליו ליטול חלק בוויכוח המדיני, וכל תפקידו היה למלא את חור האות הדרג המדיני".

ב"מלחמות הגנרלים", שהתפתחו אחרי המלחמה, הקצינו חילופי הדברים במיוחד בין שרון לבר-לב. שרון תקף את בר-לב בחריפות על אופן ניהול המערכה בחזית הדרום. בר-לב, נוכח המצוקה שאלה נקלע, חרג ממנהגו והחל להרבות בשיחות עם עיתונאים, ובין היתר כינה את עצמו: "הכבאי היחיד של ישראל בצפון ובדרום". (עמ' 288).

מעבר לכך, בטלטלה הפוליטית והחברתית שאירעה לאחר המלחמה מצא את עצמו בר-לב כמושא לביקורת קשה של המפגינים, ושמו נקשר במחדל כחבר בממשלה האחראית לו. הוא עמד לימינו של דוד לאחר שוועדת אגרנט הטילה עליו את האחריות. כל מאמציו להעיד בפני הוועדה ולהציג את גרסתו עלו בתוהו.

המלחמה שינתה אצל בר-לב את דימויו של האויב הערבי. לאחר שבמשך שנים דיבר על נחיתות הלווח הערבי מבחינת רוח לחימה, יכולת קריאת הקרב והפעלת מערכות נשק חדישות ומורכבות, הוא הכיר בשינוי שחל במוטיבציה הערבית ללחימה, כפי שבאה לידי ביטוי במלחמת יום הכיפורים וביכולת להפעיל מערכות נשק מורכבות. עם זאת עדיין סבר, כי הסיבה העיקרית למצבו הקשה של צה"ל בפרוץ המלחמה הייתה ההפתעה, וכי ברגע שצה"ל ערוך כהלכה, והאויב נאלץ לקרוא תמונת קרב משתנה ולהפעיל תושייה ויוזמה, הוא מתנהג כפי שהתנהג בעבר. בר-לב עצמו, מן הראוי להדגיש, לא ייחס כל חשיבות להנצחת פועלו. שנים רבות דחה את בקשות חבריו לכתוב את סיפור חייו, כדי שיעמיד את גרסתו לאירועים שנטל בהם חלק. כרמית גיא ניסחה את עמדתו המשווערת במילים: "מי שצריך לדעת, יודע". הוא התמיד בסירובו לכך עד לשנותיו האחרונות, ורק כאשר החל תפקידו היומיומי להיפגע עקב מחלת ניוון השרירים שלקה בה, החל לעסוק בכתובת ספר. נוסף על טיוטות וראשי פרקים שנמצאו בעזבונו הסתמכה הסופרת על ריאיונות ארוכים שקיים בר-לב עם הסופר אריה קרישק, שביקש לכתוב עליו ביוגרפיה עוד בחייו. אישיותו של בר-לב, מסלולו הצבאי והישגיו יהיו בוודאי כר נרחב למחקרים נוספים בעתיד, ויש להניח כי הספר שלפנינו הוא תחילת הדרך. הספר עונה על הצורך להנציח את האיש ואת פועלו ונותן בידי הקורא מפתחות חשובים להבין את אישיותו המיוחדת ולעמוד על ערכו כמנהיג מלחמה וכאדם.

בחברה הישראלית ולהשפעתם על הצבא. תכונתו המובהקת של בר-לב לעמוד איתן תחת לחצים בלתי אפשריים ולהציג "חזות בוטחת וקריה" (עמ' 194) מוצגת בהקשר זה כמבטאת אטימות מסוימת וחוסר רגישות.

כשהשתחרר מהצבא, התברר כי התכונות שהביאו אותו לפסגה הצבאית פעלו לרעתו בפעילותו הפוליטית. הוא לא חולל מהפכות והיה נאמן לכללים שאחרים קבעו. לטובת העניין היה מוכן לוותר על ענייני האישי. הוא האציל סמכויות ונתן גיבוי לכפופים לו, גם אם הבין שבכך הוא מסכן את מעמדו. "...ואומנם הוא לא הסתגל מימיו לכללי המשחק הפוליטיים. נאמנותו לאנשים עיוורה את עיניו. הוא ניסה לפשר במקום שבו היה עליו לחתוך. תככים, בניית מוקדי כוח וכיוצא באלה היו זרים לו, והוא סירב ללמוד אותם ולסגלם לו. בעיקר זרים היו לו התקשורת ודרכי הפעולה". (עמ' 309-310).

הקריירה הביטחונית של בר-לב ארכה 30 שנה – החל מליל השמירה הראשון במקווה ישראל ועד הרגע שבו העביר את נס הרמטכ"ל ליורשו, דוד אלעזר, שהיה גם ידידו הקרוב ביותר. מסלול התפקידים של בר-לב היה מהיר ביותר, ובגיל צעיר זכה לתפקידים מרכזיים. בפלמ"ח היה מ"פ בגיל 21. ב-1948, בגיל 24 היה מפקד גדוד 8. במהלך מלחמת העצמאות היה קמבי"ץ חטיבת הנגב ומפקד גדוד 9, גדוד הפשיטה המשוריין.

אחרי המלחמה הדיך בקורס המג"דים הראשון בצה"ל, וב-1952, בהיותו בן 28, התמנה לרמ"ט פיקוד צפון והועלה לדרגת אלוף-משנה. לאחר מכן היה מפקד חטיבת גבעתי וראש מחלקת ההדרכה. בגיל 31 היה מפקד חטיבת שריון במילואים, שאותה הוא הקים, ואשר פעלה במבצע סיני. בגיל 32 היה מפקד גיסות השריון, ובתפקיד זה התמיד ארבע שנים. אחר כך יצא ללימודים בארה"ב, ובגיל 40 התמנה לראש אג"ם. לאחר כשנה וחצי בתפקיד יצא שוב ללימודים.

הוא הוזעק ארצה ערב מלחמת ששת הימים והתמנה לתפקיד חדש, סגן הרמטכ"ל. ב-31 בדצמבר 1967, בהיותו בן 43, התמנה לרמטכ"ל, וב-31 בדצמבר 1971, בהיותו בן 48, סיים את התפקיד והשתחרר מצה"ל. בתקופת כהונתו כרמטכ"ל נאלץ להתמודד עם מלחמה מסוג שצה"ל לא ידע עד אז – מלחמת ההתשה.

גם יריבין של בר-לב מודים כי בזכות בניין הכוח בתקופה שבה היה רמטכ"ל הצליח צה"ל לנצח במלחמת יום הכיפורים. באותה מלחמה נשלח כרב-אלוף במילואים לפיקוד הצפון וסייע להחזיר את האיוון ואת התפקוד התקיף. הוא העריך את תמונת הקרב בצורה שקולה ואופטימית בהרבה ממשו דיין והמליץ לשמור על אוגדת המילואים ולהפעילה למתקפת-הנגד, ובכך תרם לשינוי המצב לטובה. לאחר מכן, עקב הקשיים שהתגלו בניהול הלחימה נגד הצבא המצרי, הוא נשלח לפיקוד הדרום כיועץ הרמטכ"ל ועמד במוקד ההחלטות שהיו כרוכות בצליחת התעלה. מלחמת יום הכיפורים הייתה קו השבר הבולט במעמדו של בר-לב. כששב, והוא עטור הישגים מחזיתות הצפון והדרום, מצא עצמו שרוי בוויכוח המר סביב הקו שנשא את שמו. הוא טרח רבות בניסיון להוכיח שהאשם למה שהתרחש בחזית הדרום אינו בקו זה. הוא שב והדגיש כי היערכות צה"ל בסיני לא נועדה להישען על מוצבים מוצרים בלבד, אלא על שילוב של ארטילריה, טנקים, מטוסים תשתית מבצעית ולוגיסטית. למעשה, מינואר 1972, עת סיים את תפקידו, דולדלה המערכת כולה, מספר המוצבים המאושישים פחת, ואיכות הכוחות הערוכים בהם ירדה.

